

ПРОИЗХОДЪТ НА ФАРАОНИТЕ СПОРЕД ХЕРОДОТ И МАНЕТОН

Неделчо П. Неделчев

Произходът на властта и институцията на царете на древен Египет предизвиква интереса на историците от времето на Херодот до днес. Археологическите и писмените извори от долината на р. Нил позволяват да се проследи сравнително добре формирането на институциите на додинастическите вождове и по-късните царе-фараони. Но конкретният момент на преход от родо-воплеменно общество в държава, в политическо общество с държавни институции, остава неясен и дискуссионен¹. Предполага се, че египетската държава е възникнала едновременно на много места в долината, в отделните градски центрове — номи, или само в големите царства на Северен и Южен Египет. Най-старото мнение е на античните историци след Херодот и Манетон. В древността се е считало, че първият египетски цар бил Мина: "Първият базилевс сред хората в Египет бил Мина"², пише Херодот.

Според мен древноегипетските и античните съобщения, писани на старогръцки и латински език позволяват да бъде изследван и конкретният преходен период, с въвеждането на староегипетското политическо общество. Тези съобщения позволяват да се приеме третото и най-старо мнение на Херодот за създаването на държавата, представена чрез първия действителен цар Мина.

Древноегипетският историк Манетон съобщава най-важни данни за характера на управлението на Египет при първите царе, които са останали незабелязани от изследователите. Управлението на първите владетели е означено с базилея, докато всички следващи владетели са представители на династии: "α' Μετὰ νέκυας τοῦς ἡμιθέος πρώτη βασιλεία καταριθμεῖται βασιλέων ὀκτώ, ὧν πρῶτος Μῆνης Θινίτης ἐβασίλευσεν..." "Δευτέρα δυναστεία Θινιτῶν βασιλέων ἐννέα ὧν πρῶτος βοηθός..." "Трῆτη δυναστεία Μεμφιτῶν βασιλέων..." "Тριακοστή πρώτη δυναστεία Перσῶν βασιλέων τριῶν"³.

Базилея има значение на "царство", "царственост", господство, царско управление, наследствена монархия или тирания, служба на базилевс и др. Династeя има значение на "власт", господарство, династeя на малко мъже, политическа власт или олигархия. Преводът на базилея като първи царски дом (the first royal house) е в съответствие със значението на понятието царственост, царско управление⁴. Нито един от по-късните фараони на Египет, дори ако те са чужденци — хиксози (финикийци), или перси, не се счита за основател на нова династия в съвременния смисъл на думата, или за създател на нова по вид държавност. В Египет царствеността е несъмнено най-

рано създадена от египетските царе, и това е било не само идеология, но и дълбоко убеждение. Създаването на институциите, неъмненото първенство на Египет в откриването на цивилизацията признават дори гърците, които по древност според собствените си оценки принадлежат към най-старите народи веднага след египтяните.

Но дали само вярването в безспорното първенство на Мина и неговите наследници е причина за означаването на начина на управление като първи царски дом? И античната, и средновековната, и най-ранната нова историческа традиция, отразена от Н. Макиавели, си представят най-ранните хора, човешки общности и вождовете и царете по начин, твърде различен от много съвременни изследователи, на които царската власт като че ли е вечна даденост. В зората на новото време Н. Макиавели все още твърде синтезирано, но без лични пристрастия препредава достигналите от древността знания: "Отначало, когато жителите на земята са били малко, хората известно време живели разпокъсано, подобно на дивите зверове. След това, когато човешкият род се увеличил, хората започнали да се обединяват, и за да се пазят по-добре, започнали да избират от своята среда най-силните и храбрите, да ги правят свои предводители и да им се подчиняват"⁵.

Тази антична традиция, позната по Аристотел, Тукидид, Ксенофонт, Тит Ливий, Лукреций Кар и др., очевидно е била откритие не само на гръкоримския свят. Доколко тя е дълготрайна, въпреки господството на необичащата спомените за демократично избирани вождове и царе, царска идеология, се вижда от почти двехилядолетната дистанция между времето на старите гърци и римляни и времето на Н. Макиавели. По сходен начин се запазва и най-ранната традиция на първия цивилизован древен народ от времето на първия му цар до времето на Херодот, въпреки усилията на жреческите редакции, въпреки неколкократното разпадане на египетската държавност.

Интересно е, че текстовете от Мането, запазени на латински, губят поставеното от гръцкия текст различие и не различават базилейата и династейата: "Menes Thinites eiusque posteris septem (quem Herodotus Mina nuncupavit). His annis XXX regnavit...". В хрониката на Евсевий се посочва, че става дума за оня владетел, който Херодот нарича Мин. "Post manes atque heroas primam dynastiam numerant VIII regum, quorum primus fuit Menes..."⁶. Следователно, в концепцията на Манетон за египетската царственост държавата, политическото общество е основано с βασιλεία и след това продължава с династии. Вероятно смисловото различие е недоловимо от авторите, които не са били египтяни и носители на египетската историческа традиция и обезличаването на вложения в базилейата конкретен смисъл е допустимо и естествено. И тъй като речниците не са в състояние да обяснят всеки конкретен текст, наблюденията на историците и смисълът на конкретните древни текстове позволяват да се разкрие ранното значение на думата базилейата: "Тукидид нарича древната *basileia* изрично *patrike*, т. е. произхождаща от родовете, и казва, че тя имала точно установени, следователно ограничени права. И Аристотел

казва, че *basileia* от героичния период значела водачество над свободни, а базилевсът бил полководец, съдия и върховен жрец"⁷. Ф. Енгелс обобщава наблюденията на Л. Х. Морган и К. Маркс за характера на обществения строй по времето, когато формата на управление е била базилейата: "Накратко, думата *basileia*, която гръцките писатели употребяват за омировата, така наречена царска власт, редом със съвета и народното събрание, означава само военна демокрация, защото военачалничеството е главният признак на тази власт"⁸.

Различията между основните обществени понятия династия и базилейата са очевидни за гърците от класическия период и за гръцкия език от елинистическия период и очевидно са забравени в по-късно време. Основното различие между понятията βασιλεία и δυναστεία е в това, че според Аристотел базилейата е водачество над свободни, а според Тукидид династейата е власт на малцината⁹. Водачеството на свободните означава права на народа като суверен, като носител на върховната власт и че базилевсът е избран по волята на народа. Властта на малцината, или на малко мъже, разбира се и като династейата, и като олигархия, и дори като държавен строй с общи за гражданите граждански права и с ограничени политически права, си остава противопоставена на властта на народа като суверен. Властта над мнозинството по волята на това мнозинство е противопоставена на власт над мнозинството от ограничаваща политическите права на демоса олигархия или династейата. Казано с други думи, базилейата или военната демокрация е противопоставена на династейата или държавното управление.

Противопоставянето на βασιλεία на δυναστεία в текста на Манетон очевидно е със същия обществен смисъл и спазва понятийната система на елините. Интересно е, че египтянинът Манетон не оспорва понятието "базилейата", нито се опитва да го коригира, като внесе в него източна специфика. Очевидно е, че египетското и гръцкото разбиране за същността на героичния век и на базилейата като обществена форма на родовоплеменното военнократично общество съвпадат. Митологичното управление на богове и полубогове в Египет е с несъмнен идеологически подтекст, който очевидно не успява да заличи спомена от времето, когато египтяните са били свободни, с неограничени граждански и политически права. Аристотел различава четири вида базилевси: базилевси от героичната епоха на гръцките племена — те имали власт над свободни хора, но с известни ограничения (базилевсите им са били полководци, съдии и върховни жреци). Именно този тип е познат и на Тукидид. Третият тип базилевси очевидно са познати и на гърците като изборни тирани, и на римляните като диктатори. Аристотел ги нарича айсимнети, а формата им на управление — изборна тирания. Четвъртият тип базилевси били спартанските, които били наследствени военачалници, и както останалите ранни базилевси от първия вид, също без административно-граждански права за управление на демоса. Очевидно тези три вида базилевси представят развитието на изборната власт на вожд на племето до изборна тира-

ния от гръцки тип. Вторият вид базилевси се свързва от Аристотел с варварите, или с някои от варварите. Тяхната царска власт била тиранична, а характерът на варварите, т. е. на народа бил робски. В примера с тираничната власт над робски народ Аристотел илюстрира недемократично устроените източни монархични общества — египетското, персийското, и техните по-ранни предшественици. При тези общества властта е тиранична, наследствена, законна и е упражнявана над народите с робски характер. Според текста на Аристотел тази власт е друго разклонение на властта на базилевсите. И докато за гръцките базилевси — лакедемонци, или подчинени на Агамемнон според Илиада народното събрание е върховна институция¹⁰, при народите с "робски характер" подобна институция или избор по достойнство, или само утвърждаване на властта от народно събрание не съществува. В този смисъл, пишещият на гръцки и в интерес на елинистическите царе на Египет Манетон очевидно не е подчинил интерпретацията на древната история на родината си на идеологическа необходимост от обосноваване на извечна монархическа власт. Египетският автор не е приел "варварската" формула на Аристотел, когато пише за създадената от Менес базилея. Именно поради това базилея е противопоставена на дюнастея като форма на управление на свободен и пълноправен народ, т. е. народ не само с пълни граждански, но и с пълни политически права. И действително, смисълът на развитието и съсредоточаването на монархическата власт в ръцете на определено малцинство от управляващи е в отнемането от народа на правото на политически суверен. Конкретно древните египтяни от времето на Старото царство до времето на Аристотел, а и по-късно не са имали право да обсъждат или коригират политическата власт с мирновременни (конституционни) средства, т. е. техните политически права били ограничени. Но кога е станало това? Кога царската власт е получила решително надмощие над властта на народа като суверен на върховната политическа власт? Според Манетон това е станало след управлението на Менес и неговите наследници, т. е. след организацията на военно-демократичното общество, след организацията на базилеята в обществена организация с наследствена власт, насочена към военно обединение на Египет. И действително, нито наследствената власт, нито военачалничеството на царете, нито свободният народ противоречат на понятието базилея в неговия класически понятиен смисъл. Не са известни никакви сведения, които да подсказват, че Менес е наследил властта си от някой от по-ранните вождове или царе на Египет. Но това, че той е имал наследници, представители на негова династия, е несъмнено. Манетон съобщава, че славата на Менес се дължи на победите на войските му извън границите на неговото царство: "Idem et extra regionis suae fines cum exercitu progressus est, et gloria rerum gestarum inclariuit"¹¹. Менес се прославил с делата си едва след като напуснал границите на царството си, т. е. основната му политическа задача била насочена извън земите на Горен Египет, извън неговата базилея като организация на свободен народ. В гръцкия текст не се съобщава за славни дела, насочени срещу население на самия Горен Египет, и това подсказва, че

вътрешните проблеми на базилеята на Менес вече били решени. А славните дела са свидетелство за политическо мероприятие от друг характер, коренно различно от проблемите на родовоплеменното общество в рамките на Горен Египет. Народът, който е свикан в "армията на Менес", не е бил обект на насилие като политически противник на владетеля-фараон. Именно поради това славните дела на създателя на базилеята се отчитат от момента, в който войските му преминават границите и поставят действителни политически условия на съседите от Северен Египет. В този смисъл египетският народ е свободен и с ненакърнени политически права, тъй като никой още не му ги е поискал. Много скоро след управлението на Менес, при четвъртия владетел от I династия Уенефес или Вавенефис, Египет бил обхванат от глад. А именно по време на неговото управление били издигани пирамиди при Кохоме. По времето от средата на управлението на "царския дом" на Менес възникнал първият случай на стопанска криза, който бил сигурно условие за политически, т. е. класови противоречия. До този момент египетското общество не изпитвало социални трусове и по нищо не се различавало от онова общество, което пряко предшествало времето на Менес и неговите първи наследници. Войните за обединение на Египет, които продължавали чак до края на II египетска династия, до времето на фараона Хасехемуи, още не били обесилили египетското стопанство. Самото обединение, което Менес несъмнено е извършил, многократно било заплашвано от въстания, бунтове, нашествия на чужденци и други политически и социални явления. Тези непрекъснати конфликти, по време на които се изграждала древноегипетската държавност, нанасяли сериозни удари върху социалните възможности на най-ранното египетско общество. Плячката и робите или пленниците не могли да компенсират големите загуби и на хората от базилеята на Менес и наследниците му. Те само усилвали социалното неравенство, тъй като били насочвани главно в именията на владетелите и аристократите. Тези социални последствия за обществото още по времето на III — IV династии принудили египетските общини да продават земите си на аристократи като Мечен¹². Между 3000-та и 2900-та година този процес все още бил слабо изразен. Социумът на родовоплеменното общество бил ръководен от фараони, които били считани за защитници на обществено-политическите и гражданските права на жителите на Горен Египет. С окончателното обединение на Юга и Севера след периода на въстания, едва в края на II династия, при Хасехемуи окончателно се създали условия за аналогични отношения и между фараона и жителите на Северен Египет.

Разказът на Херодот за Египет, за неговия първи фараон и за ритуалната практика на египтяните позволява да се постави нерешеният до сега въпрос за издигането на доскоро смъртните вождове в статут на богове, и на първия сред тях Менес или Мин, който царувал след боговете и полубоговете над Египет, според вярванията на древните.

Манетон съобщава, че Менес бил отвлечен от хипопотам, а Ахтой I — от крокодил. Тези съобщения се приемат по различен начин от изследователи-

те. Според едно направление на изследване отвличането на владетелите се свързва с ритуала Хеб-Сед, с ритуалното убийство на царете, с борбата им със силите на злото, на смъртта, с наследството на по-ранни ритуални убийства на племенните вождове. Хипопотамът се интерпретира като божество на смъртта¹³. Според друго мнение текстът за отвличането на Ахтой се счита като указание за завършека на едно тиранично управление по закономерен начин, но тази идея не се развива и спрямо съобщението за отвличането на Менес. За първия фараон се предполага, че е бил толкова забележителен, че споменът за него съществувал дълго, и се посочва предполагаемата му гробница недалеч от Абидос при днешното село Нагаде¹⁴.

Според Херодот: "ако се случи така, че египтянин или също чужденец бъде отвлечен от крокодил или от реката, то жителите на този град, при който трупът бъде изхвърлен, са длъжни да го балсамират, да го обградят с най-голямо внимание и да го погребват в свещена гробница. На никой не е позволено да се докосва до него, нито на роднина, нито на приятел. Никой освен жреците на Нил, които го погребват със своите ръце, тъй като тялото му се счита за нещо повече от мъртъв човек"¹⁵. Този разказ дава друга представа за ритуалната практика на египтяните и тя е твърде различна от представата за отвличане от крокодил по магически внушения за наказание примерно при прелюбодеяние. Възможно е идеята за заслужено наказание чрез смърт, причинена от крокодил, която е популярна в Египет, да е повлияла на Манетон при конкретното сведение за Ахтой II, възможно е тази представа да влияе и върху интерпретациите на съвременните изследователи.

Менес е първият египетски цар според Херодот и Манетон, а Ахтой е първият владетел, който се опитва да възстанови рухналото египетско царство след управлението на VI династия. Вероятно шокът от рязката промяна и борбата за власт между множество номарси през първия преходен период са формирали негативно отношение към вземането на властта от Ахтой I и неговата държавна политика, още повече, че той не успява да обедини Египет, а владее неговите централни райони. Опитите му да повтори идеологическите и ритуални действия на Менес, според мен са били приети с неприязън, тъй като в Египет веднъж създадени, държавата и царската власт са били считани за вечни поне от пазителите на традицията — от жреците историографи.

Идеологически обоснованото приемане на властта от Ра, Шу, Геб и Озирис и от полубоговете било считано за вечно и било осъществено с ритуал на издигане на първия цар в ранг на бог (по терминологията на Херодот "на нещо повече от мъртъв човек"). За тази неоспорима за египтяните идеологическа норма Херодот пише следното: "След Мин жреците ми изброиха по книги имената на триста и тридесет други царе". По-нататък той прави следното недаскаво заключение: "От останалите владетели, според думите на жреците, нито един не бил извършил нещо забележително и не се бил похвалил със слава освен един, последният от тях Мойрис...". Следват разкази за Сезострис¹⁶. Вниманието към този цар е оправдано за гръцкия историк, тъй

като според него Сезострис воювал с вечните опоненти на елините, с траките и скитите

Вероятно, зад анекдотичните разкази и зад по-сериозните съобщения за Мин, Мойрис и Сезострис, които се свързват с издигането на градове, с изкопаването и укрепяването на езера, с прокопаването на иригационни канали и със строежа на свещени постройки или паметници с надписи, се крие оценъчната система на египтяните за заслуги на владетелите към тяхната страна. Египет е създаден от Мин чрез завоевание, но и с огромна строителна дейност. Нил бил отклонен от руслото си, за да се издигне на удобно място град Мемфис, при това градът бил обграден с изкопано езеро и укрепен с диги. Подобно деяние се счита за достойно за царе и отразява вечния стремеж на египтяните да отвоюват удобна за живот земя от първоначално непригодната за живот долина на реката. Само Мин, Мойрис, Сезострис, а също и Нитокрис, която прокопала канал, свързан с подземно помещение и с река Нил, очевидно заслужават споменаване от Херодот, който е успял да долови поставяния от жреците акцент върху цивилизаторската роля на царете. В този смисъл е разбираемо изключителното място на Мин в свещената традиция. Херодот свидетелства, че към средата на I хил. пр. н. е. мумификацията била достъпна и за най-бедните, независимо от по-евтината технология. Етапите на тази демократизация са проследими от времето на "Текстовете на саркофазите" през Средното Царство и от времето на "Книга на мъртвите" след възникването на Новото царство. Вероятно, по начина, по който Озирис става бог не само за превръщащите се след смъртта в Озирис знатни, но и за средните и по-низшите слоеве в по-късно време, така и отвличането от Нил или от крокодилите в Нил на хора ги издига в ранг по-висок от мъртъв човек, независимо от това дали са богати или бедни, египтяни или чужденци. За най-ранните етапи от историята на Египет Манетон съобщава: "Менес Тинитянина ... той водил походи навън и спечелил известност, но бил отвлечен от хипопотам". Според версията на Африканус той бил отвлечен от хипопотам и загинал. В латинския текст на Евсевий се посочва, че Менес бил отвлечен от хипопотам демон: "Ab hippopotamo genio raptus est". В английския превод на този текст се предполага, че става дума за хипопотам бог¹⁷, и според мен преводът е основателен, като се има предвид значението на genius като гении или дух, присъщ на човек, семейство, местност, предмети и явления и др. В конкретния случай става дума за гений или дух на хипопотам, обитател на реката.

Текстовете, свързани с отвличането на Ахтой от крокодил са по-категорични, царят бил по-жесток от предшествениците си, накрая изпаднал в лудост и бил убит или погълнат от крокодил¹⁸. Отношението на Манетон към двамата погълнати от обитатели на реката владетели е различно. Дори владетелите на Египет, дошли като завоеватели, не са споменати с подобно изобличение, а се считат за законни царе на Египет. Чуждите царе от XVII династия завладели Египет и столицата му Мемфис със силата на оръжието, т. е. законно. Също законно царството било завладяно от египетските царе

от XXV династия и от персийските царе от XXXI династия. Манетон не оспорва правото нито на чуждите царе-пастири от Финикия, нито на царете от Етиопия и Персия, нито ги обвинява в грубост, подобно на Ахтой I. Аналогично е отношението му и към XXVII персийска династия: "Vicesima septima dynastia Persarum regum VIII. Cambyses, qui regni sui quinto anno Aegyptiorum potitus est, ahnis III"¹⁹. Независимо от това, че и Камбиз и по-късно Дарий загиват от насилствена смърт, това не се счита за възмездие. И пастирите от Финикия, и персийските владетели и владетелите от Етиопия са посочени като царе преди да завладеят Египет. В Египет основателят на всяка династия не е пряко свързан с предходната царска династия или поне в повечето случаи не съществува подобна наследственост. Спорна е и действителната власт на царете пастири като същински царе във Финикия. Това подсказва, че не статутът на владетелите преди да завладеят египетския престол, и не осъществяването от тях насилия са основание за определянето им като владеещи с грубост. Ахтой I (или Хети I) е син на номарха Тефиби и наследява властта на номарх чрез майка си, и освен това е военачалник на цялата страна²⁰. В умириването и обединяването на страната номархът действа като додинастичен военен вожд в отсъствието на реална и силна царска власт. По това време безизходицата, жестоката стопанска криза и състояние на обществото, което е близко до последния период от додържавното общество, със силна власт на аристократите, автономия на отделните племена в конфедерациите, усилваща се нетърпимост между отделни обществени групировки, наличие на бедни и обезправени. В тази обстановка обеднява и погребалния култ, или по-скоро той придобива нови очертания, които подсказват част от реалните корени на сведенията на Херодот: "Нямашият даже сандали, сега стана богатш ... и бедствието се разля по цялата страна, навсякъде кръв и ... смърт. Стенат погребалните пелени, но никой не погребва починалите. Наистина, много мъртъвци бяха погребани в реката. Реката стана гробница, място за балсамиране станаха водите на реката. Наистина, състоятелните скърбят, а бедняците ликуват"²¹.

В тази обстановка военният вожд на страната е бил облекчен да повтори държавностроителната практика и ритуали на Мин или Менес. При това древната ритуална практика нарича храмовите езера Кебху. В "Текстовете на пирамидите" те се определят като "спасение" или "защита" на царя. Тук при починалия владетел след изречение 136a: "Идват при теб посланиците на твоето Ка, идват при теб посланиците на твоя баща, идват при теб посланиците на Ра" М. Матие пише за смъртта на Сети I: "Той kbh (умря, премина през kbhw?), успокои се във височината и се съедини с бога Ра в небето". Аналогични са съобщенията за ритуалната смърт чрез удавяне на биковете с име Апис и за удавянето на кравата Изида. За последната се казва: "Тя излезе от Кебху, душата ѝ се издигна в небето и се съедини с бога Ра"²⁴. Глаголът kbh означава "хладен съм", "разхлаждам се в сянката на гробницата", "умирам", но и преминавам през "езерото на спасението" или през "защитата на царя". Трудно е да се каже какъв смисъл са имали египетските глаголи, които Мане-

то превежда като глаголи, означаващи смърт. Очевидно, промяната на езика на древните египтяни за три хилядолетия и необходимостта от по-късни синоними съответствия на гръцки език са довели до сериозни промени в смисъла на първоначалните текстове.

Но освен "езерото на спасението", път към небето и към сливане с Ра осигурява и вечната река Нил. По нея всяка вечер пътува от своя залез до своя изгрев Ра. А входът към подземния свят според египтяните бил при западните планини, близо до Абидос. Пътят към небето и към небесния слънчев бог бил уеднаквен и за знатните, и за бедните още в края на Старото царство според "Сказанието на Ипувер". Принудителната ритуална практика била оценена според мен от Ахтой I, и именно поради това в текста на Манетон се съобщава само за двама владетели, отвлечени от речни същества. В единия случай това било ритуално погребение на първия цар на Египет, а във втория на царя, който се опитал да възроди египетската държава. Това, че Северът и Югът не били под негова власт, вероятно е причината, поради която Ахтой (Хети) I прибягвал до реставрацията на древния ритуал, с който смъртните царе на Египет свързвали идеологически властта си с властта на Ра, божествените му наследници и полубоговете, като се считали за по-висши същества от покойници, притежаващи Ка, което според посоченото изречение от "Текстовете на пирамидите" било самият Ра. Този опит за ново начало на египетската държавност не бил признат от жреците, пазители на историческата традиция, но подсказва ранните механизми за превръщането на властта на племенните вождове — военачалници в царска власт с идеологическа обосновка. "Царският дом" на Ахтой I напомня твърде много за базилеята на Менес. Известно е, че по времето на управлението на владетелите от Хераклиопол номовата аристокрация била твърде силна. При това след Ахтой I, след управлението на един владетел с неизвестно име, след управлението и на Неферкаре, четвъртият владетел — Ахтой II все още носел званието военачалник на Среден Египет²⁵. Безумието най-вероятно било приписано на Ахтой I поради това, че направил опит да установи управление, различно от управлението на своите предшественици и при това с реставрацията на считаните за преодолени от традицията на египетското политическо общество идеологически похвати. В борбата за силна централна власт срещу външните врагове и номовата аристокрация владетелите от древността и средновековието често се обръщали за помощ към хората от народа. По подобен начин и Ехнатон се опира на силата на неджесите. И вероятно тук се крие обяснението на грубостта на Ахтой I в сравнение с нормалното управление на неговите предшественици. Управляващите от неговия царски дом са имали открита опозиция, очевидно на знатните, номарсите и дори в царското семейство. В надпис на Ахтой II това е изрично посочено: "Аз бях коректен (толерантен) в говоренето, не се противопоставях на този господар, който ме издигна като дете"²⁶.

По-късната реплика на базилеята на Менес носи характеристиките на ранната същинска базилея, в която потисканите от рушащите се деспотични ин-

ституции и от хаоса египтяни, получават закрила от номарсите на Хераклеопол, които осигуряват ред и законност в Среден Египет и си осигуряват данъци и плячка с походи подобно на Менес извън границите на своето царство, но отново в египетски земи. А египтяните от Хераклеополското царство посрещат владетеля си масово и с адмирации²⁶. Приликата със спечелилия слава извън египетското си царство, но в Египет Менес, е пълна.

Гръцкият термин базилея, използван от Манетон за различаване на формата на управление на Менес и наследниците му от формите на вече наследената царска власт, се оказва с определено съдържание. Въз основа на наблюдения над гръцкото общество от героичния век Л. Х. Морган пише: "Названието на тази длъжност (basileus) се употребява от повечето гръцки писатели за означаване на начина на управлението, който бе наречен базилея (basileia)". И по-нататък: "Управлението на базилеуса може да се нарече военна демокрация, защото народът беше свободен, а духът на това управление демократически. Базилеусът беше пълководец и заемаше най-влиятелната и най-значителната длъжност..."²⁷.

Различието, което Манетон прави между βασιλεία и δυναστεία, се оказва неслучайно. Египетската държава не възниква изведнъж като завършена монархия. Нейният въстъпителен период във века на цивилизацията дълго време носи белезите на родовоплеменния строй и новата конституция на политическото общество съгласие не затъмнява тези характеристики дори за египетските историци. Държавата започва с период на превърнала се в политическо общество базилея и се развива в Египет като монархия с поредни династии.

Със създаването на политическото общество или политическата базилея племенните вождове военачалници се превръщат в действителни царе. Първият от тях — Менес е обожествен след смъртта си и това е част от идеологизацията на светската власт. Фараонът се превръща в безсмъртен бог в отвъдния свят, царската институция вече се счита за вечна и божествена. Случаят с Ахтой I е по-късна реставрация на този процес в други, макар и сходни с развития родов строй условия, и само позволява да се проследят със сравнителен анализ отделни черти на сложния исторически процес от времето на политическата базилея и първия същински цар на Египет Мин или Менес.

БЕЛЕЖКИ

¹ Gardiner A. H., Geschichte des alten Ägypten, Basel, 1964, S. 444 — 454; Herck W., Geschichte des alten Ägypten, Leiden/Köln, 1968, S. 24 — 25; Drioton E., et Vandier J., Les peuples l'Orient méditerranéen II, L'Égypte, Paris, 1962, P. 123 — 138. ² Матъе М., Искусство древнего Египта, Ленинград — Москва, 1961, с. 16 — 22. ³ Petrie F., A History of Egypt, London, 1923, p. 7 — 23.

⁴ Herodoti Historiae, London, 1957, II, 4.

³ Maneto, The Aegyptiaca, London, 1964, p. 26 — 28, p. 34, p. 40, p. 186.

⁴ Liddel H. G. and Scot R., Greek-English Lexicon, London, 1901, p. 277, p. 389.

⁵ Макиавелли Н., Разсуждения о первой декаде Тита Ливия, в Николо Макиавелли, Избранные сочинения, Москва, 1962, с. 383 — 384.

⁶ Maneto, op. cit., p. 32, p. 94 sq.

⁷ Енгелс Ф., Произходът на семейството, частната собственост и държавата, С. 1975, с. 102; Aristoteles, Politik, Zurich, 1957, III, 14.

⁸ Пак там; Морган Л. Х. Първобитното общество, С. 1946, с. 324 — 325.

⁹ Aristoteles, op. cit.; Thucydides, Historiae, Oxford, 1908 — 1912, V. 1 — 2, III, 62.

¹⁰ Aristoteles, op. cit., з. 14а, 15 — 25, з. 14в, 20 — 35, з. 14а, 5 — 15.

¹¹ Maneto, op. cit. p. 32 — 33.

¹² Неделчев Н. П., Създаването на държавата в древен Египет и Месопотамия (IV — III хил. пр. н. е.), в Годишник на СУ "Св. Климент Охридски. Център по културознание, т. 80/81, С. 1992, с. 5 — 18.

¹³ Матъе М. Хеб-Сед, в Вестник древней истории, Москва 1956, с. 28.

¹⁴ Breasted J. H., Geschichte Ägyptens, Berlin, 1911, S. 36 — 37, S. 140; Otto S., Ägypten. Der Weg der Pharaonenreichen, Stuttgart, 1966, S. 33 — 34, S. 95; Gardiner A. H., op. cit. S. 115 — 116, S. 453 — 454. Конкретните сведения за гробницата на Мена обаче са само хипотетични — и това е добре показано от Ф. Петри, но авторът счита че тя е в Нагада, от където произхождат табличките с името на Мена (Менес, Мин) — Petrie F., op. cit., p. 14 — 15.

¹⁵ Herodoti, op. cit., II, 90.

¹⁶ Herodoti, II, 100, 101, 102.

¹⁷ Maneto, op. cit., p. 30 — 31, p. 28 — 30, p. 32 — 33.

¹⁸ Ibidem, p. 60 — 63.

¹⁹ Ibidem, p. 94 — 99, p. 166 — 169, p. 176 — 177, p. 184 — 187.

²⁰ Breasted J. H., Ancient Records of Egypt. Historical documents Chicago, Minois, 1907, v. 1, p. 183 — 184, Nr. 398.

²¹ Речения Илувера, в Повесть о Петеисе III, Москва, 1978, с. 227.

²² Матъе М., цит. съч., с. 27 — 28.

²³ Матъе М., Древнеегипетские мифы, Москва, Ленинград, 1956, с. 39 — 40.

²⁴ Срв. Bekerath J. von, Handbuch der ägyptischen Königsnamen, München, Berlin, 1984, S. 190.

²⁵ Вж. Breasted J. H., op. cit., p. 184.

²⁶ Морган Л. Х., Първобитното общество, С. 1946, с. 317, с. 321.